

MAGYAR NYELVŐR

144. ÉVF. * 2020. ÁPRILIS–JÚNIUS * 2. SZÁM

Kazinczy és kora

Kazinczy kétszáz éve

Kazinczy nevének hallatán a legtöbb magyar rögvést a nyelvújításra gondol, nem véletlenül. E rövidre zárt társítási tartomány nem is annyira a széphalmi mester tevékenységének eredménye, hanem e munkásságra ráarakódott kétszáz évnyi értelmezésnek, iskolai oktatásnak, valamint a kulturális emlékezet számos elemének a folyománya. És talán az sem akkora baj, hogy ez a kép a teljes magyar kultúrán belül leegyszerűsítve jelenít meg egy olyan életművet és korszakot a többi szereplővel és eseménnyel, amely kétség kívül meghatározó fordulatot hozott a magyar nyelv és a magyar kultúra történetében.

Hiszen a 18. század utolsó harmadától a 19. század első harmadának végéig tartó korszak nem csupán a szóalkotás ideje volt. Sőt sokkal inkább a magyar nyelv standard változatának (az irodalmi nyelvnek) a kiválasztó és rögzítő (kodifikáló) korszaka, amely elválaszthatatlan a magyar polgári és nemzeti mozgalom kifejlésével, az európai szintű szépirodalom (általában a művészetek) megindulásával, a városiasodás valódi kezdeteivel, a magyar nyelv hivatalossá tételével és a Magyar Tudományos Akadémia megalapításával. A valóban összetett politikai, gazdasági és társadalmi folyamatokban az itt szóba hozott fejlemények a magyar nemzet és a magyar nyelvközösség fokozatos öntudatra ébredéseként funkcionáltak, a modernizálódó közösség önreferáló és önreflexív műveleteiben. E tekintetben a nyelvre irányuló figyelem messze több volt, mint szóalkotás vagy akár a nyelv „korszerűsítése” – sokkal inkább a magyar kultúra önállóságának tudatos tényezője lett. Az önreflexivitás szinte egy csapásra a figyelem előterébe emelte a magyar nyelv történetét, hagyományait, jelen gyakorlatát és a kívánt jövőbeli teljesítményét. Az egyébként látványos történelmi mozzanat egyértelműen a kultúra egészének mozgásfolyamatába illeszkedett, sőt azt irányította. Az ekképp kialakult hagyomány – ismeretes módon – máig része a magyar kultúra önmeghatározásainak az ízlés, az esztétika, az irodalmi kánon és a nyelvre irányuló értelmező figyelem területén egyaránt.

Ebben a folyamatban bizonyult Kazinczy Ferenc elkötelezett cselekvőnek, vitatársnak és vezetőnek. Írásaiból kiderül, hogy mennyire ösztönösen, majd tudatosan fordult a művészetek és a nyelv felé, folyamatos önképzéssel, kísérletezéssel, a módszeres, európai látókörű tájékozódással. Diszkurzív személyiségével valójában a nyilvánosság egyfajta egyszemélyes előfutára és helyettesítője lett a levelezésével. Az igen gazdag életmű számtalan összetevőjéből talán ezt érdemes most kiemelni:

a kiterjedt ismereteken alapuló, elvszerű, néha makacsul védett nézetek gondos és érvekkel alátámasztott kidolgozását, egyúttal a vitára való nyitottságot.

Kazinczy Ferenc *Ortológus és neológus, nálunk és más nemzeteknél* című tanulmánya a Tudományos Gyűjteményben jelent meg 1819-ben, kétszáz éve. Ez az esszé a főntebb röviden jelzett korszak történeti folyamatainak egyrészt jelképévé vált (a nevezetes, szállóigévé lett mondataival), másrészt le is képezi ezt az időszakot: az önreflexió és önreferálás fontosságát, e fontosság fokozatos felismerését és működésbe hozását.

A Magyar Nyelvőr az itt olvasható tanulmányokkal emlékezik Kazinczy e művére és általa a nyelvről folytatott diszkurzus korabeli részleteire és eredményeire. A tanulmányok nem monografikus feldolgozásra törekednek, sokkal inkább a Kazinczy-életmű különböző oldalaira, vonatkozásaira hívják föl a figyelmet. Ezért köszönti a Nyelvőr a szerzők között az irodalomtörténészt és a folkloristát is: a cél az, hogy minél több oldalról láthatóvá tegyék Kazinczy ezredforduló utáni befogadhatóságát, hatástörténetét. Ennek jegyében Pethő József a korszak nyelvértelmezéseiben uralkodó jellegzetes klasszicista és romantikus organikus fogalmi metaforákat mutatja be. Szilágyi Márton a *Fogságom naplója* szövegébe szőtt idegen nyelvű részleteket elemzi és értelmezi a személyes história és a művelődéstörténet közegében. Tolcsvai Nagy Gábor a *Pályám emlékezete* szerzőjének énkonstruáló nyelvi (főképp szubjektívizációs) eljárásait vizsgálja. Tamás Ildikó a nyelvújítás, a standardizáció hatását részletezi a folklóralkotások dokumentálásának és tudományos feldolgozásának a folyamatában, az Arany János által szerkesztett két folyóirat tanulmányai alapján. Kulin Ferenc Kazinczy nyelvhez való viszonyát a beszéd, a társakkal való cselekvő beszélés történeti és szociokulturális, nemzeti és egyetemes, személyes és személyközi nézőpontjából fejti ki, azt hangsúlyozva, hogy kései korszakában Kazinczy számára a másokkal folyó magyar nyelvű beszéd adja a nyelvben való részesedés lényegét.

Tolcsvai Nagy Gábor

egyetemi tanár

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet